

Ne tik tautosakos kūriniai, bet ir archajiškos žemaičių kalbos, kultūros bei gyvensenos liudytojai

Parengė Danutė MUKIENĖ

XX a. ir paskutiniuosius tris dešimtmečius Lenkimų kraštas (Skuodo r.), lyginant su to paties rajono Mosėdžio, Aleksandrijos, Ylakių, Skuodo apylinkėmis, nėra sulaukęs daug kraštotyrininkų, muziejininkų, etnografų, etnomuzikologų dėmesio, tad ir tuo laikotarpiu užrašytais, išsaugotais pasakojamosios tautosakos, muzikinio folkloro kūriniais lenkimiškiai pasigirti negali. Tikėtina, kad pagrindinė priežastis ta, jog tarp šio krašto žmonių bent jau XX a. nebuvo tokių, kurie patys būtų labai domėjęsi savo krašto tradicine kultūra, užrašinėję tai, ką girdėjo pasakojant, dainuojant čia gimusius ir gyvenusius senolius. Visa, kas vyko, ką šie žinojo, savo šeimose puoselėjo, tada Lenkimų krašto žmonėms, kaip ir didžiajai daugumai kitų žemaičių, buvo jų įprasto gyvenimo dalis. Kad tai kartu yra ir svarbi šio krašto identiteto dedamoji, kad ją reikia fiksuoti, užrašinėti, tyrinėti, tada nedaug kas suprato, o tie, kurie suprato, matyt, to tarp savo darbų nelaikė prioritetu ir tam nerasdavo laiko.

Tačiau nėra taip, kad Lenkimų kraštas niekad nesulaukė išskirtinio tautosakos rinkėjų dėmesio. Priešingai. Pirmiausiai tai susiję su iš Lenkimų seniūnijos Kalvių kaimo kilusiu istoriku, rašytoju, švietėju, vienu iš pirmųjų tautinio atgimimo ideologų Simonu Daukantu (1798–1964) ir šalia Kalvių esančiame Večių kaime savo gyvenimo kelią pradėjusiu garsiuoju botaniku, liaudies gydytoju, kunigu vienuoliu, pamokslininku Jurgiu Ambraziejumi Pabrėža (1771–1849).

S. Daukanto ir J. A. Pabrėžos indėlis į lietuvių tautosakos fiksavimą ir sklaidą yra glaudžiai susijęs ir persipynęs. Žinoma, kad S. Daukantas su J. A. Pabrėža bičiuliavosi, kad 1834 m. vasarą, prieš išvykdamas į Peterburgą, aplankė J. A. Pabrėžą ir gavo jo pažadą padėti rinkti tautosaką bei burti žmones, kurie užrašinėtu pasakas, mįsles bei priežodžius. Tai



Ofortas „Simonas Daukantas 1793–1864 m.“ Sukurta 1979 m. Dailininkas Kazys Rimtas Tarabilda. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

liudija išlikę J. Pabrėžos laiškai, kuriuose jis nurodo ir žmones, kurie sutiko rinkti tautosaką. Didžiąją jų dalį sudarė vyresnio amžiaus šių apylinkių gyventojai, buvo ir paauglių, vaikų.

Dabar žemaičių ir konkrečiai Lenkimų krašto tautosakos ir anuo metu buvusių populiarių grožinės literatūros tekstų (daugiausiai eilėraščių) randame daugelyje jau išspausdintų S. Daukanto rašto darbų. Akivaizdu, kad užrašinėdami ano meto buvusią dar gyvą šio krašto archajišką pasakojamąją ir dainuojamąją tautosaką, populiarius grožinės literatūros kūrinius jie kartu fiksavo ir šio krašto ano metų kalbą, jos specifiką, kultūrą, gyvenseną.

S. Daukantas tautosaką vertino kaip meną ir kaip istorinį dokumentą, atspindintį „tautos dvasią“, senąją lietuvių kultūrą. Jis buvo vienas pirmųjų sistemingai ir ilgą laiką dirbusių lietuvių tautosakos rinkėjų bei šių kūrinių rengėjų spaudai. Jis ne tik J. A. Pabrėžą, bet ir kitus savo bičiulius ragino rinkti tautosaką, įtraukti į šį darbą pažįstamus žmones, o tai, kas užrašyta, siųsti jam. Jis taip pat perrašinėjo ir kitų autorių, pvz., Simono Stanevičiaus, paskelbtus tautosakos kūrinių pavyzdžius, jais praturtindavo

savo sudaromus tautosakos rinkinius. Juose tiek savo paties, tiek ir bičiulių užrašytus tautosakos pavyzdžius S. Daukantas įvardydavo kaip „žemaičių“, t. y. nenurodydavo kūrinių pateikėjų vardų, pavardžių, taip pat ir kas, kur bei kada juos užrašė. Taip atsitiko todėl, kad XIX a. viduryje dar nebuvo nusistovėjusios griežtos mokslinės tautosakos užrašymo taisyklės. Vis dėlto S. Daukanto rašytinio palikimo tyrinėtojai pažymi, jog didelė jų dalis yra atkeliavusi iš S. Daukanto ir J. A. Pabrėžos gimtųjų vietų. Jų užrašytus pačių žinotus ar išgirstus, užrašytus iš savo artimųjų, kitų gimtųjų vietų žmonių kūrinius tyrinėtojai dabar nustato iš išlikusių jų rankraščių, specifinės ano meto archajiškos lenkimiškių kalbos.

Spėjama, kad S. Daukanto sudarytuose rinkiniuose didžiąją dalį sudaro Žemaitijoje užrašyti kūriniai. Pasak S. Daukanto tautosakinio palikimo tyrinėtojo Kazio Grigo, vien tokių dainų ir eilėraščių tekstų S. Daukantas paliko apie 550¹. Yra pagrindo teigti, kad dauguma jų buvo užrašyta Skuodo–Lenkimų krašte. Jurgita Ūsaitytė yra pažymėjusi, kad iš S. Daukanto dainų rinkinyje esančių visų žemaičių tarpe užrašytų dainų tekstų penktadalį sudaro literatūrinės kilmės tekstai².

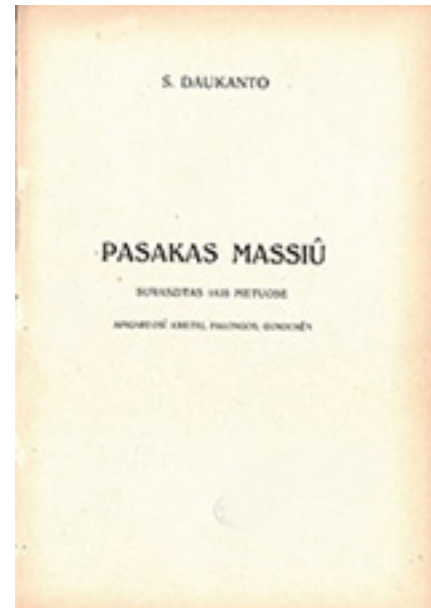
Kazys Grigas yra nurodęs, jog liaudies dainos, ir individuali poezija S. Daukantui buvo priemonė tautinei literatūrai ugdyti.

Taigi, akivaizdu, jog S. Daukanto tautosakos rinkiniuose, ypač dainų, yra daug XVIII a. I pusėje Žemaitijoje ir konkrečiai Lenkimuose bei šio miestelio aplinkiniuose kaimuose buvusių populiarių poezijos kūrinių tekstų, kurių dalis jau buvo tapę dainomis.

S. Daukanto tautosakos rinkinį yra tyrinėjęs ir sisteminęs būrys lietuvių mokslininkų, tarp jų ir minėtas K. Grigas, savo disertacijoje pateikęs išsamią S. Daukanto kaip tautosakos rinkėjo veiklos analizę. K. Grigas kartu su Kostu Aleksynu ir Leonardu Sauka susistemino S. Daukanto knygoje „Žemaičių tautosaka, t. II: Pasakos. Patarlės. Mįslės“ pateiktus tūkstančius S. Daukanto surinktų pasakojamosios, smulkiosios tautosakos kūrinių (pasakų, oracijų, patarlių, priežodžių, mįslių, minklių ir kt.).

Mokslininkai yra nustatę, kad pagrindinė S. Daukanto užrašytų dainų ir pasakojimų pateikėja buvo jo motina Kotryna Odinaitė-Daukantienė (Jaušienė) bei kiti jo artimieji. Jam talkino, vietos tautosaką, parapijoje populiarias giesmes užrašinėjo Lenkimų bažnyčios vargonininkas Tomas Kaunackis, Lenkimų klebonas kunigas Feliksas Januševičius. Dalis pasakų ir dainų buvo surinkta jo paties iš šiuo metu jau nebeįmanomų identifikuoti Lenkimų, Kalvių ir aplinkinių kaimų valstiečių, kuriuos S. Daukantas, sugrįžęs atostogų į savo gimtinę, aplankydavo. Šie jo tautosakos rinkiniuose paskelbti Lenkimų apylinkių gyventojų užrašyti kūriniai apima platų žanrų spektrą – nuo dainų iki smulkiosios tautosakos ir sudaro jo fundamentalių leidinių pagrindą.

Ar visi S. Daukanto surinkti tautosakos tekstai iki mūsų dienų yra išlikę, ar visus juos žinome, sunku pasakyti. Galėjo būti, kad dalis jų yra žuvę. Tokią prielaidą galime daryti žinodami kitų S. Daukanto rankraštinio palikimo dalių istoriją. Štai pirmąjį lietuviškų pasakų rinkinį – „Pasakos masių“, į kurį yra įtraukti 96 kūriniai, S. Daukantas sudarė 1835 metais. Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė pateikia



1835 m. S. Daukanto sudaryto, 1932 m. išspausdinto pirmojo lietuviškų pasakų rinkinio „Pasakos masių“ viršelis



1842 m. S. Daukanto jo paties lėšomis Sankt Peterburge išleistos knygos „Abecėlė lietuvių, kalnienų ir žemaičių kalbos“ (originalus pavadinimas „Abecielė lietuvių-kalnienų ir žiamajtių kalbos“) viršelis

tokią informaciją apie šio rinkinio išspausdinimą: „Daukantui būnant gyvam jam priskiriamas žemaičių pasakų rinkinys nebuvo išleistas. Kad toks rinkinys yra, (Nukelta į 48 p.)



Iš kairės: 1941 ir 1947 m. išleistos knygos „Žemaičių pasakos“ viršeliai.
Pirmosios dailininkas – Vytautas Banys, antrosios – Kazys Šimonis

nežinota daugybė metų, o jo atradimas – visiškas atsitiktinumas, likimo malonė.

Apie 1900 m. kažkuriame Vilniaus antikvariate žymusis kalbininkas Jonas Jablonskis pastebėjo rankraštinių pasakų rinkinį, turėjusį antraštę „Pasakas Massiū suraszitas 1835 metuse apigardosi Kretiu³, Palongos, Gundenės“, ir jį nupirko. Rinkinį sudarė 9 skirtingų rašysenų tekstų pluoštai, o juose – 87 pasakos ir keletas kitų žanrų kūrinių. Kadangi tie pluoštai buvo palaidi, Jablonskis juos įrišo ir apie 1912 m. perdavė Lietuvių mokslo draugijai. Šios darbuotojai antraštėje atpažino Daukanto rašyseną ir priskyre rankraštiniam Daukanto fondui.“³

Pirmą kartą jis buvo paskelbtas tik 1932 m. (Lietuvių mokslo draugijos žurnalas „Lietuvių tauta“, kn. 4, sąs. 3, priedas, p. 1–114).

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomame leidinyje nurodoma, kad tai S. Daukanto „Pasakas massiū, suraszitas 1835 metuose apigardosi Kretiu¹, Palongos, Gundenės“. Šį rinkinį sudaro pasakojamosios tautosakos kūriniai – pasakos, sakmės ir pasakėčios. Tarp jų yra stebuklinių pasakų (pasakojimų apie kovas su slibinais, raganas, stebuklingus daiktus ir virsmus), buitinių pasakų ir pasakėčių (kūrinių apie gudrius valstiečius, kvailus ponus ar velnius, kurie atspindi vietos gyventojų moralines nuostatas ir buitį), sakmių (mitologinių pasakojimų apie vietovardžių kilmę, antgamtinės būtybės (pvz., kaukus, laumes), būdingas šiaurės vakarų Žemaitijai. Viena iš pasakų, užrašytų Lenkimų krašte, yra apie gyvūnus, statančius trobelę – „Zuikis, lapė, gaidys, žąsinas ir kiaulė“.

1940 m. rengiant spaudai rinkinį „Pasakos masių“, jo pavadinimas pakeistas – knyga išleista pavadinimu „Žemaičių pasakos“. Antras jos leidimas skaitytojus pasiekė 1941 metais. Tada šį rinkinį spaudai parengė iškilus lietuvių žodyno ir tautosakos rinkėjas Matas Untulis, knygą iliustravo Kazys Šimonis. Tokiu pavadinimu šis pasakų rinkinys buvo leidžiamas ir vėlesniais me-

tais. „Pasakos masių“ esantys kūriniai buvo įtraukti į 1984 m. išleistą Simono Daukanto „Tautosakos“ antrąjį tomą.

1846 m. Sankt Peterburge buvo išspausdinta S. Daukanto spaudai parengta knyga „Dainės žemaičių“, o visas S. Daukanto tautosakos rinkinys (2 tomai) išleistas 1983–1984 m. pavadinimu „Žemaičių tautosaka“, kuriame paskelbta daugybė kūrinių. Didelę jų dalį neabejotinai sudaro jau minėti paties S. Daukanto ir jo talkininkų Lenkimuose ir šio miestelio apylinkėse surinkti iš ten gyvenusių pateikėjų. Šis dvitomis – pagrindinis leidinys, kuriame sistemingai pateikta iš Lenkimų ir kitų šiaurės Žemaitijos vietų surinkta medžiaga: dainos, proginės oracijos, pasakos, sakmės, legendos, patarlės, priežodžiai, mįslės, minklės).

Lenkimų kraštui anuo metu būdingos tautosakos elementų yra pateikta ir 1842 m. S. Daukanto jo paties lėšomis Sankt Peterburge (anuomet Petrapilis) išleistoje knygoje „Abėcėlė lietuvių, kalnėnų ir žemaičių kalbos“ (originalus pavadinimas „Abecieļa lijtuiwū-kalnienū ir žiamajtiū kalbos“).

G. Skabeikytė Kazlauskienė rašo, jog ji „ypatinga tuo, kad po abėcėlės įdėti skaitiniai buvo ne religinio, kaip anuomet įprasta, o pasaulietinio turinio. Juos sudaro 7 trumpi pasakojimai ir pasakėčios, Daukanto pavadinti vienu žodžiu – „Pasakos“⁵.

Pirmoji „Žemaičių tautosakos“ dalis yra skirta dainoms (išspausdinta 1983 m.). Aktualu tai, kad joje pateikiami kūriniai, kuriuos S. Daukantas fiksavo kaip tuomet dar buvusią gyvąją tradiciją. Tai darbo, vestuvinės, šeimos bei istorinės-karinės dainos. Darbo dainos S. Daukanto laikais, kaip ir daugelį metų vėliau, Lenkimų krašte dar buvo dainuojamos dirbant lauko darbus. Vestuvinėse ir šeimos dainose yra daug informacijos apie senovines šio krašto žemaičių krikštyną ir vestuvių apeigas. Istorinėse-karinėse

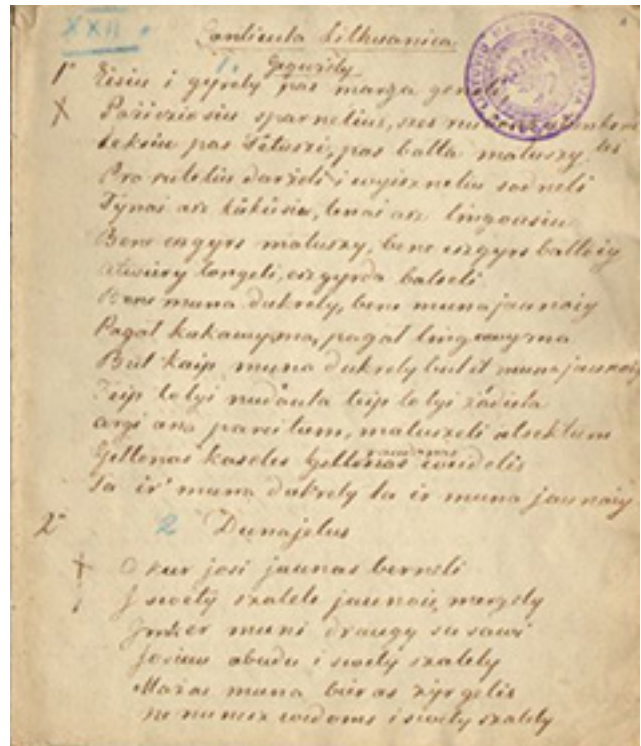
dainose minimos vietos bendruomenės atminčiai svarbios kovos su priešais. S. Daukanto rinkiniuose yra nemažai ir dainų, kurių tekstuose ryški ano meto grožinių literatūros kūrinių įtaka.

S. Daukantas labai vertino liaudies išmintį ir buvo itin kruopštus smulkiosios tautosakos rinkėjas. Nors jis dažnai nenurodydavo tikslios konkrečios patarlės užrašymo vietos, tačiau jo „Žemaičių tautosakoje“ (antras tomas) dauguma pateikiamų pavyzdžių yra būdingi Skuodo-Lenkimų kraštui. Knygoje paskelbtos mįslės ir mįslių atsakymai liudija to meto žemaičių buitį ir gamtos pojūtį, didelį jų nuovoką ir humoro jausmą. Tarp tokių mįslių yra ir šios: „Keturi žvėrys, viena uodega“ (šulinys, svirtis); „Mergelė sėd kietie, o kasas laukė“ (morka). Tarp S. Daukanto ir jo bičiulių Lenkimų–Skuodo–Kretingos apylinkėse užrašytų patarlių yra ir tokių, kurios šio krašto žmonių kalboje išliko iki šiol: „Ėš kaktuos svėista nesoksi“, „Šaukštā bliūda sorėstė...“ (suprask: išlaidos yra susijusios su ūkiu), „Kas ėš tuos kaktuos, ka nier staktuos“ (suprask: kas iš išvaizdos, jei nėra proto / turto), „Kas tau so akmėniu, to tam so douna“ (vienas iš katalikiško tikėjimo, nuolankumo priesakų) ir kt.

Jau yra išleista keletas ir mažesnės apimties knygų, kurių pagrindą sudaro S. Daukanto tautosakinis palikimas. Jose taip pat pateikta daug kūrinių, surinktų ir užrašytų S. Daukanto gimtosiose Lenkimų apylinkėse. Viena tokių – 1993 m. leidyklos „Vyturys“ pirmą kartą išleista „Anksti rytą kėliau“ (šios knygos pavadinimui parinktas Lenkimų krašte buvusios populiarios dainos pavadinimas). Leidinys skirtas plačiam skaitytojų ratui. Knygą sudaro dainos, pasakos, patarlės, mįslės.

Kai kuriuose lietuvių tautosakos rinkiniuose taip pat yra paskelbta daug S. Daukanto surinktų kūrinių. Pvz., daugiatomyje leidinyje „Lietuvių patarlės“ S. Daukanto surinkti tautosakos kūriniai sudaro vieną iš pagrindinių jo šaltinių.

S. Daukanto reikšminga rankraščių dalis yra sukaupta Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (F110-21) saugomi S. Daukanto užrašyti lietuvių liaudies dainų rankraščiniai tekstai. Jo kūrybinis bei mokslinis palikimas ne tik saugomas, bet jau daugelį metų ir tyrinėjamas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Lietuvos centriname valstybės archyve ir Lietuvos valstybės istorijos archyve yra doku-



Simono Daukanto rankraštis. Saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, LNB F110-21

mentų, kuriuose pateikta vertinga informacija apie S. Daukanto gyvenimą, tarnybą ir veiklą. Dalis su ja susijusių dokumentų saugoma ir Sankt Peterburgo archyvuose, kurie priklauso Rusijos valstybiniam istorijos archyvui (RGIA).

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. Jurgita Ūsaitytė, „Apie vieną žemaičių dainuojamosios tradicijos pažinimo aspektą: XIX–XXI a. tautosakos užrašinėtojų pėdsakais“, *Tautosakos darbai XXXIV*, 2007 m., p. 124–135.
2. Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, „Simono Daukanto „Žemaičių pasakos“ jo palikimo jaunuos-

IŠNAŠOS:

¹ Kazys Grigas, „Simonas Daukantas ir lietuvių tautosaka“, *Simonas Daukantas. Žemaičių autosaka*, t. 1: Dainas parengė Vytautas Jurgutis, Bronė Kazlauskienė, Vilnius, 1983, p. 11–42.

² Jurgita Ūsaitytė, „Apie vieną žemaičių dainuojamosios tradicijos pažinimo aspektą: XIX–XXI a. tautosakos užrašinėtojų pėdsakais“, *Tautosakos darbai XXXIV*, 2007 m., p. 126.

³ Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, „Simono Daukanto „Žemaičių pasakos“ jo palikimo jaunuomenei kontekste (230-osioms rašytojo gimimo metinėms). IBbY: <https://inx.lv/JfFpZ>.

⁴ Kretingos.

⁵ Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, „Simono Daukanto „Žemaičių pasakos“ jo palikimo jaunuomenei kontekste (230-osioms rašytojo gimimo metinėms). IBbY: <https://inx.lv/JfFpZ>.